

VENETICA I

I

Herodotosnak a sigynnákról és az Adriánál lakó venétekről szóló tudósítása (V. 9) a Kárpát-medence i. e. V. századi történetének egyik legfontosabb antik forrása. A történeti és régészeti kutatás nagy figyelmet fordított e tudósítás hitelességének vizsgálatára és a venét—sigynna kapcsolatokra utaló régészeti leletanyagra.¹ Ebben az összefüggésben különös érdeklődésre tarthat számot Herodotos tudósításának az a részlete, amely szerint a sigynnák határai közel érnek az Adriánál lakó venétekhez (*κατήκειν δὲ τούτων* [sc. *Σιγυννῶν*] *τοὺς ὄρους ἀγχοῦ Ἐνετῶν τῶν ἐν τῷ Ἀδελῆι*). Herodotos az *ἀγχοῦ* 'közel' szót genitívusszal helyhatározóként 16 esetben használja.² Ezek a szöveghelyeken a kifejezés egy kivételével valamennyi esetben rövid, néhány métertől halló-, illetve látó- vagy támadás-távolságig, esetleg néhány kilométerig terjedő „közelség”-et jelöl. Az egyetlen kivétel V. 31₁, ahol Herodotos Aristagorasnak, Miletos helytartójának az érvelését ismerteti, amellyel meg akarta győzni Artaphrenest, a perzsa helytartót a Naxos elleni katonai expedíció biztos sikeréről, s ebben többek közt arra hivatkozott, hogy Naxos „közel” esik Ióniához. Az *ἀγχοῦ* 'közel' kifejezésnek itt nyilvánvalóan nincs reális értéke, mert Aristagoras tudatosan hamis képet rajzolt a valóságos helyzetről. Így Herodotos nyelvhasználata alapján ítélve a venét és a sigynna területnek érintkeznie kellett egymással vagy legfeljebb egy keskeny sáv, néhány kilométer széles senki földje választhatta el azokat egymástól.

Ezek után azonban felmerül a kérdés, hol lehetett a venétek és sigynnák egymáshoz „közel érő” határa. Ha Herodotos tudósítását tartjuk szem előtt, amely szerint az egyetlen Istroszon túl, azaz a Duna bal partján lakó nép a sigynnák voltak, akkor kétségtelenül arra kell gondolnunk, hogy e lőtartó iráni törzs területe csak a Dunáig terjedt. Ugyanakkor viszont a venét településterület az eddigi hely- és személynév kutatások eredményei alapján ítélve legfeljebb az Istriai félszigetet és Carinthia egy részét foglalhatta magába.³ Így azonban hatalmas területi hézag tátong a venétek és a sigynnák településterületei között, határaikat tehát igen nagy távolság választja el egymástól.

¹ J. Harmatta: Früheisenzeitliche Beziehungen zwischen dem Karpatenbecken, Oberitalien und Griechenland. Acta Arch. Hung. 20 (1968) 153 skk. a korábbi irodalommal. Újabban J. Harmatta: Rapport tra Grecia e Bacino Carpatico tra VI e V secolo a. C. In: Il crinale d'Europa. L'area illirico-danubiana nei suoi rapporti con il mondo classico Roma 1984. 11 skk. az újabb irodalommal.

² I 9₂, 190₁; II 130₂; III 111₃; IV 53₅, 195₃; V 9₂, 31₁, 63₄; VI 77₁; VII 175₂, 176₂; VIII 94₂, 107₂; IX 69, 98₂.

³ A venét feliratok földrajzi elterjedéséről pl. M. Lejeune: Manuel de la langue vénète. Heidelberg 1974. 13—14.

II

Az ellentmondás megoldását két irányban kereshetjük. Egyrészt lehetne arra gondolni, hogy a sigynnák birtokolta terület a Duna jobb partjára is kiterjedt, s ennek emlékei azok a Szentes-Vekerzug-i típusú vaszabla-leletek, amelyek a Duna jobbparti területein (Nagybarát, Oberpullendorf, Schandorf, Cserszegtomaj, Szentlőrinc, Vače, Zagorje, Magdalenska gora, Brezje, Novo Mesto, Donja Dolina) kerültek elő (1. kép).⁴ E megoldás vonzónak látszik,

1. kép. A Szentes—Vekerzug-i típusú vaszabla-leletek elterjedése a Duna jobbparti területein: 1 — Nagybarát, 2 — Oberpullendorf, 3 — Schandorf, 4 — Cserszegtomaj, 5 — Szentlőrinc, 6 — Vače, 7 — Zagorje, 8 — Magdalenska gora, 9 — Brezje, 10 — Novo Mesto, 11 — Donja Dolina

mert a Vače-i leletcsoport már valóban elég közel esik a felvázolt venét településterülethez, ugyanakkor azonban mégsem megnyugtató. Egyrészt ugyanis ellentétben áll Herodotos világos tudósításával, másrészt pedig az említett leletek a Nagy-Alföld sigynna leletcsoportjától világosan elkülönülő régészeti kultúrák keretében kerültek elő. Ez az utóbbi tény amellettszól, hogy a Szentes-Vekerzug-i típusú vaszablák megjelenése a Duna-jobbparti területeken elsősorban a venét—sigynna kereskedelmi kapcsolatok kulturális hatásával magyarázható, amelynek következtében a venétekhez a sigynna ló is eljutott. Az a feltevés tehát, hogy a sigynnák uraló terület a venétekig, azaz Istriaig és Carinthiaig kiterjedt, aligható járható út a Herodotos tudósításában érzett ellentmondás feloldására.

⁴ E. G. Jerem: The Late Iron Age Cemetery of Szentlőrinc. Acta Arch. Hung. 20 (1968) 189—190, Fig. 15.

A másik lehetőség az ellentmondás magyarázatára a venétek lakta terület kiterjedésének megvizsgálásában rejlik. A venétek meghatározható személynévanyag és a feliratok elterjedése világosan bizonyítja, hogy a venét ethnikum nem korlátozódik Este és Padova vidékére, hanem messze kiterjedt északkeleti irányban. Ez a tény arra mutat, hogy a venétek ebből az irányból vándoroltak be Itáliába s korábbi településterületeiket még tovább keletre és északra, a Dunántúlon és Kelet-Ausztriában kell keresnünk. Valóban, ha eltekintünk is az urnasíros temetők kultúrájától, amelyet a kutatás ezen a területen már régóta a venétekkel hoz kapcsolatba,⁵ a helynévanyagban észrevehető nyomait találjuk annak, hogy a venétek egykor ezeken a területeken éltek s innen húzódtak le fokozatosan dél felé Itáliába.

Északról dél felé haladva a venétek következő nyelvi nyomait említhetjük:

Netze folyónév, ólengyel *Notes* < *Natusis ~ venét *Natiso*

Cusus 'a Vág folyó', *Cusum* pannoniai helynév ~ mai veneziai folyónév

Cosa

Osi pannoniai törzs, *Osones* pannoniai helynév ~ venét *Osopus* helynév

Als víznév (Bécsben, 1136-ban *Alsa*) < *Alsā ~ venét *Alsa* Aquileiánál

Carnuntum pannoniai helynév ~ *Carni* venét törzs, központjuk *Carnus* (tő *Carnunt-*), *Iulium Carnicum*/*Iulienses Carnorum* helynév

Sirmium pannoniai helynév ~ venét *Sirmio* helynév

Az idézett adatok⁶ természetesen nem ölelik fel a Közép-Európában a venétekkel kapcsolatba hozható teljes helynévanyagot. Fontosságuk azonban rendkívül nagy, mert a venét víznevek és törzsnevek e területen nem keletkezhettek a pannon és kelta törzsek bevándorlása után. Így kétségtelen, hogy e névanyag a Hallstatt-kultúra megjelenése előtti időből származik s bizonyítja a venét nyelvű ethnikum jelenlétét ezeken a területeken a korai vaskorban, ahol ebben az időben az „urnasíros temetők kultúrája” virágzott. Így szükségszerűen adódik utóbbi ethnikumának a venétekkel való azonosítása.

III

Igen valószínűnek látszik tehát, hogy a Hallstatt-kultúra megjelenése előtt a Dunántúlon a venéteket uraló terület még elérhette a Duna vonalát, s ha ez az állapot az i. e. V. századig fennállott, akkor a Dunától keletre lakó sigynnák határai valóban közel érhetek a venétekhez. Kétségtelen azonban, hogy 500 körül már a Dunántúl jelentős részét a pannon törzsek birtokolták s ha a venét eredetű víznevek és törzsnevek fennmaradása azt bizonyítja is, hogy jelentős venét csoportok maradtak továbbra is e vidéken, azonban ezek valószínűleg a bevándorló pannon törzsek uralma alá kerültek legalábbis a Duna-kanyar—Balaton vonaltól északnyugatra eső területen, míg ettől

⁵ *J. Harmatta*: Zum Illyrischen. Acta Ant. Hung. 15 (1967) 231 skk. a korábbi irodalommal és *J. Harmatta*: The Prehistory of the Greek Language. Ann. USBREN S. C. 3 (1975) 6 skk.

⁶ Az idézett adatokra ld. *J. Pokorny*: Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier. Halle/Saale 1938. 3—4,7,13 és *A. Mayer*: Die Sprache der alten Illyrier. I. Wien 1957. 179 sk., 307, akik azonban a venét és illir névanyagot még nem tudták szétválasztani. *R. S. Conway—S. E. Johnson*: The Prae-Italic Dialects of Italy. I. London 1933. 235 skk., *A. L. Prosdocimi*: Il venetico. In: Popoli e civiltà dell'Italia antica. VI. Lingue e dialetti. Roma 1978. 351—352.

délre és délkeletre a venét településterület összefüggése az Itáliába betelepült venétekével esetleg még megmaradhatott.

Ha e feltevés helyesnek bizonyul, akkor Herodotos tudósítása a sigynának és a venétek szomszédságáról egyszerre érthetővé válik. Éppen ebből a szempontból nagyfontosságúak azok a régészeti kutatások, amelyek az 1950, 1963 és az 1964—1965 években a Pécs melletti Szentlőrinc községtől északra egy i. e. 440 és 340 közé keltezhető késővaskori temetőt tártak fel.⁷ A temető 1968-ban közzétett anyagának⁸ későbbi revíziója során néhány edénytöredéken bekarcolt jeleket sikerült felfedezni,⁹ amelyeket az epigráfika és nyelvészeti vizsgálat venét feliratoknak határozott meg.¹⁰ A közzétett leletanyag alapos tanulmányozása során még további venét feliratokat sikerült a Szentlőrinc-i temető sírmellékletein azonosítani s valószínű, hogy a teljes leletanyag eredetiben történő újrvizsgálása még további bekarcolt venét feljegyzések megfigyeléséhez vezetne. Jelenleg a mellékleteket tartalmazó 50 emberrel temetkezésből (17 temetkezés nem tartalmazott mellékleteket, 5 pedig lótemetkezés volt) 13-ban, továbbá 1 lótemetkezésben sikerült a lelettárgyakon venét feliratokat felismerni. Ezek a következők.

IV

3. sír, 1. sz. felirat. A Szentlőrinc-i temető 3. sírjából, amely kettős temetkezés volt (egy férfi és egy nő kinyújtva fekvő csontvázát tartalmazta), egy ovális kőamulett került elő (lelt. sz. 50.2.4).¹¹ Felülete erősen lekopott, azonban ha figyelmesen szemléljük a fényképét, a lyuk alatt bevéssett betűk maradványait vehetjük észre, amelyek a venét kőfeliratok általános gyakorlatának megfelelően vízszintes vonalak között helyezkednek el. Három ilyen vízszintes vonal maradványai figyelhetők meg (2. kép), a felirat tehát két sorból állhatott.

2. kép. Szentlőrinc 3. sír, 1. sz. felirat

⁷ A temető feltárását 1950-ben *Dombay J.* kezdte el, 1963-ban és 1965-ben *Bándi G.* folytatta és 1966-ban *Jerem E.* fejezte be.

⁸ *E. G. Jerem*: id. m. *Acta Arch. Hung.* 20 (1968) 159—208.

⁹ *Marton E.*: Írásjelek késővaskori leletekben. *Ant. Tan.* 24 (1977) 28—37.

¹⁰ *J. Harmatta*: Contribution aux antécédents locaux du latin vulgaire en Pannonie. In: *Actes du Ier Colloque international sur le latin vulgaire et tardif.* (Pécs, 2—5 septembre 1985). Éd. par *J. Herman*. Tübingen 1987. 87 skk.

¹¹ *E. G. Jerem*: id. m. 161 és XLI. t.1.

Az 1. sorban a lyuk alatt egy fordított V alakú jel, azaz *u*, ettől balra egy függőleges betűszár, felül kétoldalt alig látható elágazásokkal, tehát valószínűleg egy *g*, az *u*-tól jobbra pedig egy kerek *o* bal oldali része vehető ki. Az *o*-tól jobbra egy hosszúkás téglalap alakú jel, azaz nyilvánvalóan egy *h*, ettől tovább jobbra viszont egy függőleges betűszár látható, amelyhez a kőben megfigyelhető két bemélyedés bal oldalról két ferde vonás csatlakozását sejteti. A csekély betűmaradványok alapján hasonló alakú, de három ferde oldalvonással rendelkező jelet, azaz egy *e*-t tehetünk fel a *g*-től balra is. Így az 1. sorban jobbról balra a $\text{v}^1\text{hou}^f\text{e}^1$ szót olvashatjuk.

A 2. sorban az 1. sor *o*-ja alatt jól kivehető egy 5 vonásból álló *m*, amelytől balra egy *e* felső része, majd egy *g* feje látható. A sor végén egy *o* kerek körívének szerény maradványa figyelhető meg. Az amulett jobbról balra bevéselt feliratát tehát következőképpen olvashatjuk:

1. sor $\text{v}^1\text{hou}^f\text{ge}^1$
2. m^fego^1

Mindkét szó ismert a korábban közölt venét feliratokból: *mego* az 1. személyű egyes számú személyes névmás tárgyese, *vhouge* pedig a **vhougo* ige egyes szám második személyű felszólító alakja. Utóbbinak eddig csak személynévként használt névszói származékai: *vhō.u.go.n.ta.*, *vhō.u.go.n.tio.i.*, *vhō.u.go.n.tna* stb. voltak ismeretesek.¹² A venét **vhougo* ige a latin *fugio* megfelelője, így az amulett szövegét következő módon értelmezhetjük „kerülj el engem!”. A felszólítás nyilván az ártó hatalmaknak, betegségeknek stb. szól.

V

13. sír, 2. sz. felirat. Csontvázaz női sír 1. sz. kétfülű bögréjén (lelt. sz. 65.5.1), az egyik fülön az edényszájhoz közel X alakú bekarcolás figyelhető meg (3. kép), amelyet a közlő díszítésnek tartott.¹³ Egyetlen ilyen bekarcolás

3. kép. Szentlőrinc 13. sír, 2. sz. felirat

azonban aligha tekinthető díszítésnek s ezért valószínűbb arra gondolnunk, hogy írásjellel van dolgunk, amelyet a venét *t* betűnek határozhatunk meg. A venét temetkezések edényein gyakran fordul elő a halott vagy (korábbi) tulajdonos nevének rövidítése első, első két vagy első három betűjével.¹⁴ Így

¹² *M. Lejeune*: id. m. 319.

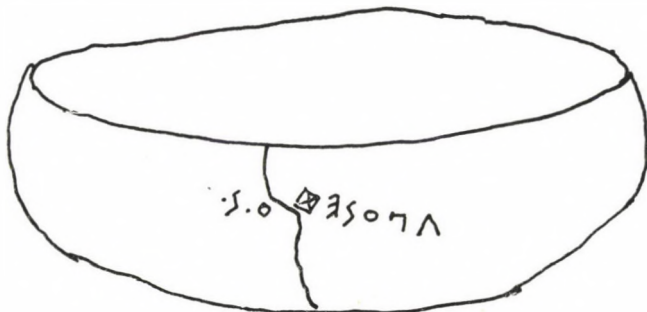
¹³ *E. G. Jerem*: id. m. 162 és XLIV.t.1.

¹⁴ *M. Lejeune*: id. m. 231–233 No. 101_e–101_s.

kézenfekvő a 13. sír bögréjének feliratában is egy *t*-vel kezdődő női név rövidítését látnunk. Ilyen lehetne pl. *Ta.i.no.n.[tiia.i.]* vagy *TOTICINA*¹⁵ stb.

19. sír. A Szentlőrinc-i temető 19. sírja csak szimbolikus temetkezést tartalmazott, azaz csak a valószínűleg eltűnt vagy távol elhunyt halottnak szánt mellékleteket tették bele. A sír feltűnően gazdag volt agyagedény-mellékletekben: 8 db került elő belőle. Hogy ez mennyire kivételes jelenség, az világosan kiderül az edénymellékletek statisztikájából. A Szentlőrinc-i temető mellékletet tartalmazó 50 sírjából mindössze 25-ben találtak edényeket: 15 temetkezésben volt 1, 5-ben 2, kettőben 3, kettőben 4 és csak egyben, éppen a 19. sírban 8 edény. Ezek mindegyikén megfigyelhető rövid felirat.

3. sz. felirat a 7. sz. tálon, amelynek nincs leltári száma.¹⁶ A tálka pereme alatt kb. 2 cm-re szabad szemmel is olvashatóan kezdődik a jobbról balra írt felirat az *up* betűkkel. Ezeket halványabban látható *os* jelek követik, majd alig kivehetően egy jobbra dőlt *e* és egy rombikus alakú *θ* figyelhető meg (4. kép). Ezután az edény törése következik, amely aligha tüntetett el írás-

4. kép. Szentlőrinc 19. sír, 3. sz. felirat

jelet, minthogy a felirat vízszintes tengelyét ferdén keresztezi s így alatta és felette látszani kellene valamilyen betűmaradványnak, ha e helyen írásjel lett volna. A következő látható betű ismét *o*, végül pedig két pont között egy alig kivehető *.s.* zárja a feliratot, amelynek olvasata így a következő lehet:

uposeθo.s.

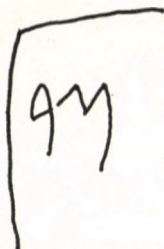
E név jólismert az Észak-Itália-i venéteknél: felirataikban *-yo*- képzős patronymikonjai *.u.posedio.i.* és *VPSEDIA* alakban fordulnak elő.¹⁷ E párhuzamos alakok segítségével megállapíthatjuk, hogy az *uposeθos* névben a *θ*-nek *d* volt a hangértéke, a névalak helyes átírása tehát *Uposedos* lesz. E felirat a venét sírfeliratok legegyszerűbb formuláját képviselheti, amelyben a halott neve nominativusban jelenik meg. *Uposedos* jelentős személyisége lehetett a Szentlőrinc-i venét közösségnek, mert neve a 20. sír edényfelirataiban is előfordul s szimbolikus sírjába a közösség tagjai ajándékként edényeket tettek, legalábbis a sírban talált többi edényfeliratok erről tanúskodnak.

¹⁵ M. Lejeune: id. m. 324.

¹⁶ E. G. Jerem: id. m. 163 és XLV.t.2.

¹⁷ M. Lejeune: id. m. 324.

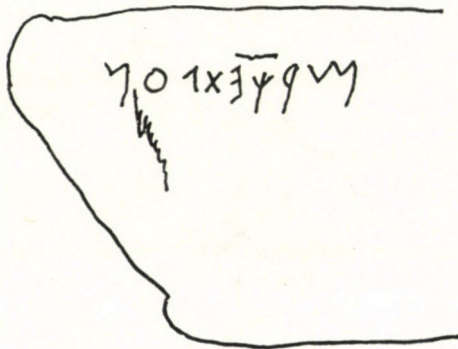
19. sír, 4. sz. felirat a sír 1. sz. edényén (fazék, lelt. sz. 65.9.1.).¹⁸ A fazék peremét kívül zezzug-vonal díszíti, amely alatt a kép bal oldalán, halványan egy négyvonalás *m* és ettől balra egy kisfejú *a* vehető ki (5. kép). E hevenyészett

5. kép. Szentlőrinc 19. sír, 4. sz. felirat

szett bekarcolás szemmel láthatólag a venét feliratokon nem ritkán előforduló rövidítések csoportjába tartozik. Feloldását egy Carinthiában talált venét felirat¹⁹ teszi lehetővé, amelynek szövege a következő: *ve.n.na tola.r. magetlo.n.* „Venna hozta ajándéku.” Kézenfekvő arra gondolni, hogy a *ma*( ) rövidítés feloldása a *magetlon* 'adomány, ajándék' szó,²⁰ amelynek jelenléte jól érthető a sírba tett edényen: a venét közösség egyik tagja hozhatta ajándékként a távol elhunyt vagy eltűnt *Uposedos* szimbolikus sírjába.

19. sír, 5. sz. felirat a sír 2. sz. edényén (tál, lelt. sz. 65.9.2).²¹ A szintén zezzug-vonallal díszített edényperem alatt a fénykép középvonalától kissé jobbra ötvonásos *m*, ettől balra ferdén írt *a*, majd egy *g* vehető ki (6. kép).

6. kép. Szentlőrinc 19. sír, 5. sz. felirat

Ezután az edény felületén kissé ferde repedés látható, amelytől balra egy *e* és tovább balra, de kissé lejjebb egy *t* figyelhető meg. Utóbbi betű elhelyezését félig a sor alá az edény felületén fölötté látható repedés indokolja. Tovább balra mintha még volnának betűnyomok, azonban ezek létezése és olvasata

¹⁸ *E. G. Jerem*: id. m. 163 és XLIII.t.2.

¹⁹ *M. Lejeune*: id. m. 304, No. 245.

²⁰ Erről *M. Lejeune*: id. m. 336.

²¹ *E. G. Jerem*: id. m. 163 és XLIII.t.5.

bizonytalan. Az azonosítható írásjelek olvasata tehát *maget*[ ], amelyet minden bizonnyal *maget[lon]*-ra egészíthetünk ki. Így ez a felirat megerősíti azt a feltevést, hogy az 1. sz. dényen olvasható *ma*( ) bekarcolás valóban a *magetlon* 'ajándék' szónak a rövidítése.

19. sír, 6. sz. felirat a sír 3. sz. edényén (kis bögre, lelt. sz. 65.9.3).²² A bögre legnagyobb kiöblösödésének vonalán szabad szemmel is olvashatóan 2 betű figyelhető meg (7. kép): egy négyvonalás *m* és *a*, azaz *ma*( ). Ez bizonyára szintén a *magetlon* 'ajándék' szó rövidítésének fogható fel.

7. kép. Szentlőrinc 19. sír, 6. sz. felirat

19. sír, 7. sz. felirat a 4. sz. edényen (bögre, lelt. sz. 65.9.4).²³ A bögre kiöblösödő hasa alatt, a kép bal szélén a sérült bütyök alatt mintha szintén gyengén bekarcolt négyvonalás *m* és *a* volna látható (8. kép). Ha helyes a megfigyelés, akkor ez a *ma*( ) olvasat is a *magetlon* 'ajándék' szó rövidítése lehet.

8. kép. Szentlőrinc 19. sír, 7. sz. felirat

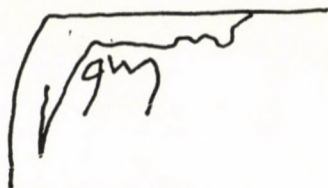
19. sír, 8. sz. felirat az 5. sz. edényen (fazék, lelt. sz. 65.9.5).²⁴ A fazék fényképének bal felső részén a kiegészítés alatt szabad szemmel is kivehető négyvonalás *m* és *a* olvasható (9. kép). Az *a* már az edénytöredék szélére esik,

²² E. G. Jerem: id. m. 163 és XLIII.t.1.

²³ E. G. Jerem: id. m. 163 és XLIII.t.4.

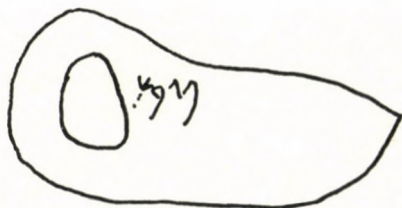
²⁴ E. G. Jerem: id. m. 163 és XLIII.t.8.

így nem dönthető el, folytatódott-e még tovább is a felirat. Az olvasható *ma*[szótöredék vagy rövidítés mindenesetre ismét a *ma*[*getlon*] 'ajándék' szóra egészíthető vagy oldható fel.

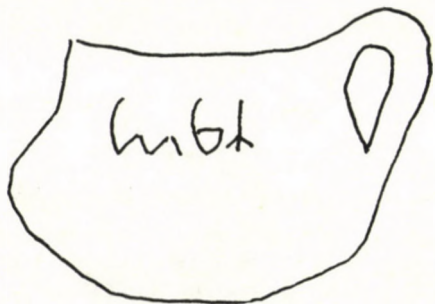
9. kép. Szentlőrinc 19. sír, 8. sz. felirat

19. sír, 9. sz. felirat a 6. sz. edényen (csésze, lelt. sz. 65.9.6).²⁵ A csésze pereme alatt a fülnél egy *a* figyelhető meg, jobbra egy elég hanyagul írt négy- esetleg ötvonásos *m*, balra pedig a törésvonal után egy *g* felső része vehető ki (10. kép). Így a *mag*( ) olvasat adódik, amely a *magetlon* 'ajándék' szó rövidítésének egyik változata.

10. kép. Szentlőrinc 19. sír, 9. sz. felirat

19. sír, 10. sz. felirat a 6. sz. edényen (füles bögre, lelt. sz. nélkül).²⁶ A „bucchero”-díszítés fölött a száj felől bekarcolt három betű olvasható (11. kép). Az első egy ötvonásos *m*, a második *a*, a harmadik *g*, az egész felirat olvasata tehát *mag*( ). Ez nyilvánvalóan ugyancsak a *magetlon* 'ajándék' szó rövidítése, mint az előző feliratok.

11. kép. Szentlőrinc 19. sír, 10. sz. felirat

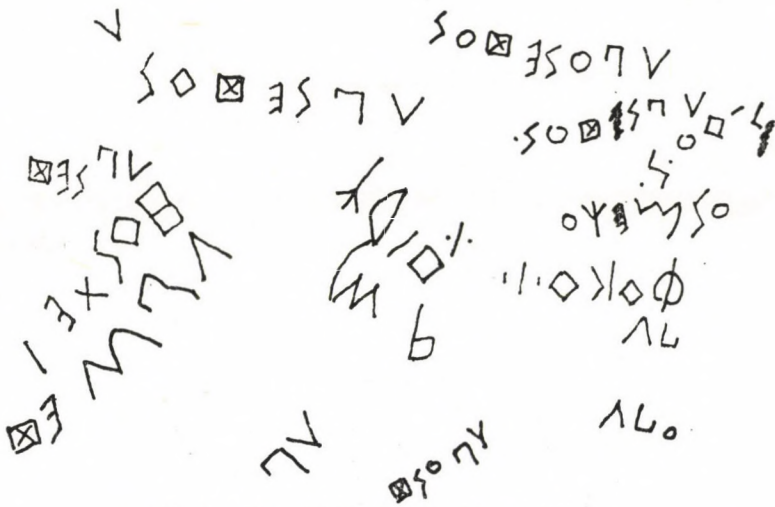
²⁵ E. G. Jerem: id. m. 163 és XLIII.t.7.

²⁶ E. G. Jerem: id. m. 163 és XLIII.t.6.

A 19. sír edényein megfigyelt 4–10. sz. felirat mind más kéz írása s a *magetlon* 'ajándék' szót is eltérő módon ábrázolják különböző rövidítésekkel, egy esetben talán teljes alakban. Mindez arra mutat, hogy ezek az edények különböző személyeknek az ajándékai. E megfigyelések alapján talán feltehető, hogy e venét közösség jelentős személyiségének szimbolikus sírjában talált kiemelkedően gazdag leletanyaga úgy jött össze, hogy először is beletették a sírba saját tálkáját, amelyre rá volt karcolva neve, *Uposedos*, majd a közösség legtekintélyesebb tagjai (családfők — *patres?*) ajándékkal adtak a sírba egy-egy edényt (bögrét, csészét, tálat, fazekat), amelyeket a *ma*( ), *mag*( ), *magetlon*['ajándék' felirattal láttak el. Ezután az edényhalomtól kissé távolabb (30 cm-re) néhány tárgyat (2 orsót, ruhát fibulával, gyöngyöket) helyeztek el felesége részére is, aki vele együtt halhatott meg vagy tűnhetett el valahol idegen földön. Ha e feltevés helyesnek bizonyulna, akkor a hét ajándékedényből arra lehetne következtetni, hogy a Szentlőrinc-i venét közösség hét nagycsaládból állhatott.

VI

20. sír, 11. sz. felirat a sír 1. sz. edényén (fazék, lelt. sz. 65.10.1),²⁷ Korábban az edény feliratokat tartalmazó részletének fényképén²⁸ két nevet, a *magrio.i.* és *upseth*[névalakokat sikerült elolvasni.²⁹ Azóta a fénykép ismételt tanulmányozása során még 12 további bekarcolt feljegyzést (12. kép) lehetett

12. kép. Szentlőrinc 20. sír, 11. sz. felirat

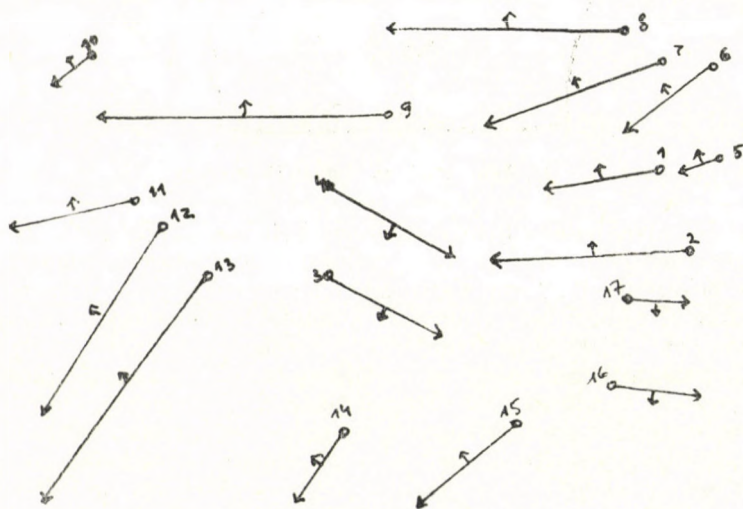
kibetűzni. Ezek sajátos módon helyezkednek el. A korábban már azonosított *magrio.i.* névalakot körben bekarcolt feljegyzések veszik körül, amelyek többsége az *Uposedos* ~ *Upsedos* nevet ismétli meg. A korábban olvasott két

²⁷ *E. G. Jerem*: id. m. 164 és XLII.t.3; *Marton E.*: i. m. 34 és 3. kép 4.

²⁸ *Marton E.*: id. m. 3. kép 4.

²⁹ *J. Harmatta*: 10. jz-ben id. m. 89–91.

névalak temetési formulának látszott. Úgy tűnt, hogy *magrio.i.* az elhunyt neve dativusban, *Upsed[os]* a temetés gondozójának neve nominativusban. Most világossá vált, hogy a felirat szövege sokkal bonyolultabb: a temetés gondozójának tizenkétszer bekarcolt neve mintegy keretet alkot az elhunyt neve körül. A felirat hasonló elrendezése az Este-i venét ábécés feliratokon is előfordul³⁰ s bizonyára valamilyen mágikus jelentősége volt. A felirat elrendezését legáttekinthetőbben rajzban ábrázolhatjuk (13. kép), amelyen a sorok

13. kép. A 11. sz. felirat sorainak elhelyezkedése

a sorszámoknál kezdődnek, a körhöz kapcsolódó nyilak az írás irányát, a rajtuk álló kis nyilak pedig a felirat felső részét mutatják. Minthogy a sorok iránya jobboldalon ellentétes, nyilvánvalóan itt kell keresnünk a felirat kezdetét. Ennek megfelelően a felirat szövegének olvasata a következő lehet:

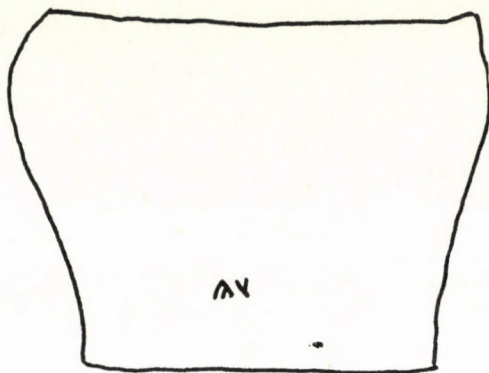
1. sor	<i>mego</i>	7. sor	<i>ups^re^lθo[.]s.</i>	13. sor	<i>up( )</i>
2	<i>boio.i.</i>	8	<i>uposeθos</i>	14	<i>upseθo[s]</i>
3	<i>ma</i>	9	<i>upseθos</i>	15	<i>upo[seθos]</i>
4	<i>grio.i.</i>	10	<i>u( )</i>	16	<i>up[</i>
5	<i>[upseθ]os</i>	11	<i>upseθ[os]</i>	17	<i>da</i>
6	<i>[up]^re^lθos.</i>	12	<i>up^seθ[os]</i>		

A 17. sor *da* felirata az edény egy másik részének fényképén³¹ szabad szemmel is világosan kivehető (14. kép). Ha az *Upseudos* név sokszoros előfordulását és körben való elhelyezését mágikus jelentőségűnek tartjuk (azaz nyelvi, jelentéstani funkciót nem tulajdonítunk neki), akkor a felirat szövege következő lesz:

mego boio.i. magrio.i. upseθo.s. da

³⁰ M. Lejeune: id. m. 193, No. 3f, 194, No. 3h.

³¹ E. G. Jerem: id. m. XLII.t.3.

14. kép. A 11. sz. felirat 18. sora

A felirat olvasásához a következőket kell megjegyezni. Az edény felülete meglehetősen szemcsés, durva, egyenetlen. Ez bizonyára megnehezítette a feliratok bekarcolását, de nehezzé teszi elolvasásukat is. A bekarcolás mélysége és erőssége különböző: van, ahol a felület egyenetlensége miatt összefüggő vonás nem is jött létre. Mindebből következik, hogy a pontok megállapítása bizonytalan. Lehet, hogy ott is volt pont, ahol azt nem sikerült biztosan megfigyelni. A feliratok egy részét az edény kiégetése előtt vésték az agyagba, többségüket azonban már a kiégetett edényfelületre karcolták be.

1. sor. *meo e*-je kitöredezett, *go* a 3/3. képen is jól kivehető.

2—3. sor. A *magrio.i.* névalakot a kiégetés előtt karcolták be.³²

4. sor. A *boio.i.* név *b*-jét a kerek betűváltozattal írták, a függőleges vonás alul is, felül is túlfut a betű kör alakú testén. A bekarcolás mélysége és az első pontnál feldudorodó edényfelület arra mutat, hogy ezt a feliratot is még az edény kiégetése előtt karcolták be felületére.

5. sor. [*upseθ*]os: a fénykép szélén csak az *os* végződés látszik, lehet azonban, hogy az edényen az egész névalak olvasható.

6. sor. Az [*up*]*s*^r*e*¹*θ*os. névalak a fénykép szélén az *s* betűvel kezdődik.

10. sor. *u*( ) nyilvánvalóan az *Upsedos* név rövidítése.

11. sor. Az *upseθ*[os] névben a *θ* a fénykép szélére esik, azonban a név vége rajta lehet az edényen

12. sor. *upsēθ*[os]: a fényképen látható utolsó betű itt is a *θ*. Ezt a nevet szintén még az égetés előtt karcolták az edény felületére.³³

13. sor. Az *up*( ) alak biztosan rövidítés, mert a közlés 3/3 fényképe³⁴ alapján ítélve nem következett utána több betű.

14. sor. Az *upseθo*[s] névalakban a közlés 3/4 fényképén a *θ*, 3/3 fényképén pedig az *o* az utolsó látható betű a kép szélén.

15. sor. A fénykép széle sötét *s* csak az első három betű vehető ki bizonyos mértékben.

17. sor. A *da* betűkről nem állapítható meg biztosan, hogy bekarcolásuk az égetés előtt vagy után történt-e. Éles körvonaluk inkább az utóbbi lehetőség mellett szól.

³² Marton E.: id. m. 34 megfigyelése szerint.

³³ Marton E.: id. m. 34 megfigyelése szerint.

³⁴ Marton E.: id. m. 3/3 kép.

Végeredményben az edény feliratának vizsgálata arra az eredményre vezet, hogy eredetileg az égetés előtt egy rövidebb feliratot karcoltak bustrophedon írással az edényre. Ennek szövege a következő volt: *boio.i. magrio.i.* (vagy: *magrio.i. boio.i.*) *upšeb[os]* „Boios Magrisnak (< *Magrios) Upsedos” (15. kép). Ez tehát szemmel láthatólag ajándékozási felirat volt.

15. kép. A 11. sz. feliratnak az edény kiégetése előtt bekarcolt eredeti szövege

Amikor Boios Magris elhunyt, akkor Upsedos, az edény korábbi ajándékozója és a temetés gondozója átalakította az ajándékozási feliratot temetési felirattá olyan módon, hogy mágikus keretet hozott létre saját nevéből az elhunyt neve körül³⁵ s a *meo* névmás és a *da( )* rövidítés hozzáadásával a felirat stílusát a szakrális szférába emelte. Az így létrejött *meo boio.i. magrio.i. upšebos* (12×) *da* dedikáció nyilvánvaló értelmezése „engem Boios Magrisnak Upsedos (12×) adott ajándékul”. Úgy látszik, hogy a Szentlőrinc-i venét közösségben a dedikációs és a temetési feliratok formulája és stílusa nem vált el olyan élesen egymástól, mint Esteben.

A *da( )* rövidítés a korábban ismert venét feliratos anyagban csak egyszer fordul elő egy Làgole-i feliratban, tehát a Dunántúlhoz közelebb eső venét területen. E felirat³⁶ szövege a következő:

A) *ke.l.lo.s. pi.t. | ta.m.mniko.s. tole.r. trum | usijate.i. dono.m.*

B) *da( )*

Az A) rész értelmezése: „Kellos Pittammnikos hozta Trumusijatisnak az ajándékot.” A *da( )* rövidítés valószínű feloldása a Szentlőrinc-is és a Làgole-i felirattól önként adódik. A Szentlőrinc-i feliratban az edénynek mint a temetés kultikus tartozékának az ajándékozását jelöli, egyébként a feliratszövegnek nem volna értelme, Làgoleban pedig ennek megfelelően a *tole.r. . . dono.m.* „hozta . . . az ajándékot” kifejezést pontosítja: „kultikus adományként adta.” Ennek megfelelően a *da( )*, illetve *d( )a( )* rövidítést *d(onasto)* vagy *d(oto)*

³⁵ Lehet, hogy a név tizenkétszeres megismétlésének különleges kultikus-mágikus jelentősége volt, mert a 12-es szám Reitia kultuszában is ilyen szerepet játszott, erről R. S. Conway—S. E. Johnson: id. m. 37. A név mágikus-kultikus célú háromszori megismétlése előfordul egy Este-i feliraton (M. Lejeune: id. m. 207—208 No. 37) is, amelyen a *ša.i.n. s. se.i.* betűsor *Šainatis* istennő nevének három különböző rövidítését: *ša.i.n(ate.i.)* *š(a.i.nate.i.)* *š(a.i.nat)e.i.* tartalmazza. Egy Làgole-i feliratban viszont *Trumusijatis* istennő nevét ismételték meg lerövidített *trumu( )* *trumu( )* alakban, M. Lejeune: id. m. 268, No. 178.

³⁶ M. Lejeune: id. m. 263, No. 160.

a(ugar) alakban oldhatjuk fel, amelyben *d(onasto)* 'donavit', illetve *d(oto)* 'dedit' a venét feliratokban sokszor előforduló igealakok, *a(ugar)* pedig a 'kulturális adomány' kifejezése, amely előfordul egy Carinthia-i venét feliratban.³⁷

VII

E feliratnak nemcsak formája és stílusa, hanem a benne szereplő személyek is figyelmet érdemelnek. *Uposedos* — mint a 19. sír szimbolikus temetkezéseinek felirataival kapcsolatban megállapítható volt — a Szentlőrinc-i venét közösség vezető személyisége lehetett. Érdekes, hogy neve a 20. sír edényén háromféle orthográfiában, rövidített és kiírt változatban *Uposeθος*, *Upseth[os]*, *U(psethos)*, *Up(sethos)* alakokban fordul elő. Ez egyrészt arra mutat, hogy az *Uposedos*, *Upsethos*, *Upsethos* alakok egymás mellett éltek, másrészt, hogy az *Uposedos* név változatait többen írták az edényre vagy ha egy személy írta, annak különleges oka volt, hogy a név általa ismert valamennyi lehetséges változatát használja.

Az elhunyt személy neve *Boios Magris* (< *Magrios) vagy esetleg *Magris Boios* volt (a bustrophedon írás miatt a nevek sorrendjét nehéz biztosan eldönteni). A *Magris* < *Magrios alak egy *Magros névnek lehet a patronymikonja s minthogy a venét személynévrendszer a férfiakat személynévükkel és esetleg patronymikonjukkal jelölte,³⁸ ebben az esetben az elhunyt személynéve *Boios* lehetne. A venétben azonban a patronymikonok sok esetben személynévvé váltak s így nem lehet kizárni annak a lehetőségét sem, hogy az elhunyt személynéve *Magris* volt, *Boios* pedig a származását jelölő ethnikon. Az észak-itáliai venét feliratokon is előfordul *bo.i.io.s.* személynévként,³⁹ így talán valószínűbb a *boio.i.* alakot a Szentlőrinc-i feliraton is személynévnek s ennek megfelelően a *magrio.i.* alakot patronymikonnak fel fogunk.

Aligha lehet kétséges azonban, hogy a venét *boio.i.* (Dat.), *bo.i.io.s.* nevek összefüggnek a *Boii* kelta törzs nevével, amellyel a venétek már az i.e. V. század végén megismerkedhettek s hogy e személynév legkönnyebben ethnikai megjelenésből keletkezhetett, azaz az i. e. IV. században a venét feliratokban megjelenő *Boios* nevű egyének valóban kelták (bojok) vagy kelta (boj) eredetűek lehettek. A Szentlőrinc-i feliraton szereplő *Boios Magris* kelta származása mellett szól patronymikonja is. Bár a venétben is ismeretes egy *magtō* (*magetlon*), mégis kézenfekvőbb a kelta **magu-* szó -*ro-* képzős **maguro-*

³⁷ *M. Lejeune*: id. m. 305, No. 248. *Lejeune*: id. m. 264 szerint a pontozás hiánya a *da* olvasatban arra mutat, hogy inkább egy, mint két szó rövidítésével van dolgunk, mert két szó esetében az *a*-nak pontozottnak kellene lennie, azaz **d.a.* írásképet várhatnánk. Ez a megállapítás valóban érvényes az Este-i feliratokra, figyelembe kell vennünk azonban azt a tényt, hogy e felirat nem Esteben készült, hanem Lägoleban, ahol a szókezdő magánhangzó pontozása nem kötelező. Az előforduló esetek közül 11-ben (No. 157 *aviro*, No. 158 *ossoko.s.*, No. 165 *eneijo.s.*, No. 173 *inijoniko . . .*, No. 191 *enov*, No. 199 *inijo.n.ti*, No. 203 *okijai.jo.i.*, No. 211 *aplisiko.s.*, No. 212 *e.s.( ) a.rs.petijako.s.*, No. 213 *oppos*) nincs pontozás és csak 4-ben (No. 204 *.o.p.po.s.*, No. 205 *.e.n.no*, No. 211 *.o.p.po.s.*, No. 214 *.ar.bos.*) tették pontok közé a szókezdő magánhangzót. Még az is előfordul, hogy az első szónál kitették (No. 211 *.o.p.po.s.*), de a másodiknál (*aplisiko.s.*) már elhagyták a szókezdő magánhangzónál a pontokat. Az *augar* szót is pontozás nélkül írták az idézett Carinthia-i feliratban.

³⁸ *M. Lejeune*: id. m. 44 skk.

³⁹ *M. Lejeune*: id. m. 202 sk., No. 18.

továbbképzésére, illetve az ebből képzett *magurios > *magrios*⁴⁰ patronymikonra gondolnunk, amely venét területen tovább élt a későbbi *Maguria* nomen-ben s a kelta *Magurius* névben is.

E megfontolások alapján kézenfekvőnek látszik a 20. sírban eltemetett *Boios Magris*-ban kelta, közelebről boj származású személyt látni, aki előkelő helyet foglalt el a Szentlőrinc-i venét közösségben. Erről tanúskodik, hogy temetésének gondozója maga *Uposedos* volt, aki már korábban is szoros kapcsolatban állhatott vele, s hogy sírja az edényekben leggazdagabb 5 temetkezés közé tartozott.

ADDENDUM

A kézirat nyomdába adása után a 11. sz. felirat további tanulmányozása során még egy további sort sikerült megfigyelni és elolvasni a 11. és 12. sor között. Ennek olvasata *hoste.i.* vagy esetleg *ho.s.te.i.* Az első három betű jól kivehető, bár vonásaik nem élesek. Ez arra mutat, hogy még a lágy agyagba mélyítették be ezt a sort is, amely tehát az eredeti felirathoz tartozott. A *t* vonásainak mélysége kisebb, az *e* baloldali középső ferde vonása alig látható, viszont az *i* az edény felületének sérülésétől balra jól kivehető. Itt nyilvánvalóan a venét *hostis* 'vendég, vendégbarát' szó áll előttünk, amely eddig csak a *ho.s.tihavo.s.* névben volt ismeretes Paduából.⁴¹ A 11. sz. felirat teljes szövege ezek szerint 18 sorból áll (az új sor a 12. sorszámot kapja, a korábbi 12. és a további sorok sorszáma eggyel magasabb lesz) és olvasata akövetkező lesz:

1. sor	<i>meo</i>	7. sor	<i>ups^re^lθo[.]s.</i>	13. sor	<i>upsēθ[os</i>
2	<i>boio.i.</i>	8	<i>uposeθos</i>	14	<i>up( )</i>
3	<i>ma</i>	9	<i>upseθos</i>	15	<i>upseθo[s</i>
4	<i>grio.i.</i>	10	<i>u( )</i>	16	<i>upo[seθos</i>
5	<i>[upsēθ]os</i>	11	<i>upsēθ[os</i>	17	<i>up( )</i>
6	<i>[up^rs^re^lθos.</i>	12	<i>hoste.i.</i>	18	<i>da</i>

Az eredeti, az égetés előtt bekarcolt rövidebb felirat szövege pedig ennek megfelelően a következőképpen rekonstruálható:

magrio.i. boio.i. hoste.i. upsēθ[os
 „Magrisnak, a boios vendégbarátnak – Upsedos”

Ez a feliratszöveg arra enged következtetni, hogy Magris előkelő boj bevándorló volt a Szentlőrinc-i venét közösségben s a közösség fejének, Upsedosnak a vendégbaráti oltalma alatt állott, aki ajándéku egy edényt is készített részére és elhunytakor temetésének gondozója is volt. A kicserélt 12., 13. és 15. képek már jelzik a 11. sz. felirat újonnan megfigyelt 12. sorát.

⁴⁰ Az *-u-* kieséséről *M. Lejeune*: id. m. 120 skk.

⁴¹ *M. Lejeune*: id. m. 47, 254, No. 137.